

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Politieke stromingen

Michels, A.M.B.

Citation

Michels, A. M. B. (1991). Boekbespreking van: Politieke stromingen. *Acta Politica*, 26: 1991(3), 364-367.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449945>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449945>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

degene die disciplinair het verst verwijderd staat van de Golfoorlog de meest originele bijdrage aan de studie van het fenomeen in het algemeen. Om het als lezer ook zo te ervaren beveel ik aan de leesvolgorde van de hoofdstukken om te draaien: het is dit keer verrassender – en leerzamer – om te ontdekken hoe het boek begint dan hoe het afloopt!

V.S.E. Falger

Jan van Putten, **Politieke stromingen**. Utrecht, Het Spectrum, 1990 (derde herziene druk), 476 pag.

De huidige politieke partijen in Nederland beroepen zich vrijwel allemaal op ideeën over de inrichting van de samenleving uit de tweede helft van de vorige eeuw. Deze ideeën zijn echter niet statisch. In iedere fase van de geschiedenis hebben zij een nieuwe invulling gevonden. Het boek 'Politieke stromingen' van Van Putten gaat over de politieke stromingen van onze tijd. Met het begrip politieke stroming wordt een categorie mensen aangeduid, die zich verenigd weten rond bepaalde politieke ideeën. Aan bod komen liberalen, democratisch-socialisten, christelijke stromingen, communisten, fascisten en radicale alternatieven. Nadat de auteur in hoofdstuk 1 een aantal begrippen heeft geïntroduceerd en in hoofdstuk 2 de maatschappelijke ontwikkelingen van de afgelopen anderhalve eeuw heeft besproken, behandelt hij in de daaropvolgende hoofdstukken voor elk van deze stromingen de politiek-filosofische inspiratiebronnen, de ontwikkeling van politieke ideeën binnen de Nederlandse stromingen, en de plaats van deze ideeën in de internationale context.

In vergelijking met de vorige druk van het boek uit 1986 is er weinig veranderd. De indeling is ongewijzigd gebleven. Hier en daar zijn wat zinnen toegevoegd of heeft er een kleine herschikking van de tekst plaatsgevonden, maar tot ingrijpende wijzigingen heeft dit vrijwel nergens geleid. Slechts in één belangrijk opzicht verschilt de nieuwe druk van de voorgaande uit 1986. In de nieuwste druk zijn de meest recente ontwikkelingen in het denken van de behandelde stromingen verwerkt. Zo is er aandacht voor de visies op het milieu, dat als politiek probleem in de tweede helft van de jaren tachtig opnieuw op de agenda kwam, en voor de recente discussies binnen de Nederlandse politieke partijen over hun grondbeginselen. Verder krijg ik de indruk dat 1989 een heel bijzonder jaar geweest moet zijn. In deze nieuwste druk komt de lezer alles te weten over de kabinetcrisis van 1989 en over de stormachtige ontwikkelingen in Oost-Europa in datzelfde jaar.

Een ander, minder belangrijk maar wel aardig, verschil met de vorige druk is de verplaatsing van D66 van het hoofdstuk over de radicale alternatieven naar het hoofdstuk over de liberalen. Van Putten rechtvaardigt dit door te wijzen op de aansluiting van D66 bij de liberale fractie in het Europees Parlement. Ik ben benieuwd waar D66 in de volgende druk besproken wordt, als er tegen die tijd

serieuze plannen zijn voor een brede progressieve volkspartij in Nederland.

Zoals op de achterflap staat, ligt het accent op Nederland. Ten aanzien van de eerste drie stromingen krijgt de lezer op een compacte en heldere wijze een overzicht van de opkomst van politieke partijen en de geschiedenis van de ideeën binnen de verschillende stromingen. Een uitgebreid register maakt het mogelijk dit gedeelte van het boek als een naslagwerk te gebruiken. Verder wordt uitvoerig stil gestaan bij de beginselen van de huidige representanten van deze stromingen, VVD, PvdA en CDA. Hierbij maakt Van Putten gebruik van beginselprogramma's, verkiezingsprogramma's en discussienota's van politieke partijen. Opvallend is wel dat hij voor de bespreking van de beginselen van de PvdA twee maal zoveel pagina's nodig heeft als voor de bespreking van de beginselen van de VVD. Is de VVD zo beginselarm in vergelijking met de PvdA? Afgezien van een dergelijke kleine opmerking, vind ik het beschrijvende gedeelte over de ontwikkeling van de ideeën binnen de drie belangrijkste politieke stromingen in Nederland het sterkste gedeelte van het boek. Het is helder en informatief.

Wat het communisme en fascisme betreft, wordt een andere invalshoek gekozen. Veel meer ligt hier de nadruk op de vormen die deze stromingen hebben aangenomen in het buitenland. Omdat deze stromingen slechts beperkte invloed hebben (gehad) in Nederland lijkt deze oplossing een logische. Ik kom hier dadelijk nog op terug. In het hoofdstuk over de radicaal-alternatieven ten slotte, worden meerdere stromingen behandeld die alle een relatief jonge geschiedenis kennen. Ook hier wordt, noodzakelijkerwijs, het stramien van de hoofdstukken over de eerste drie stromingen losgelaten.

Op twee punten heb ik belangrijke bezwaren tegen het boek. Ten eerste, de inhoud van de eerste twee hoofdstukken is oppervlakkig en toont weinig samenhang met de rest van het boek. Ten tweede, het boek hinkt op teveel gedachten. De schrijver heeft onvoldoende keuzen gemaakt, wat ten koste is gegaan van de systematiek en de diepgang van het boek. Op het eerste punt van kritiek wil ik kort ingaan, het tweede punt stel ik wat uitgebreider aan de orde.

In het eerste hoofdstuk introduceert Van Putten zijn begrippenapparaat. Hij geeft aan wat hij onder een politieke stroming verstaat, bespreekt de moeilijkheden rond het begrip ideologie en introduceert onderweg nog verschillende andere begrippen, zoals politieke filosofie, politieke cultuur, politieke socialisatie en manipulatie. Dat is niet mis. Helaas blijven al deze begrippen wat in de lucht hangen; sommige begrippen worden niet gedefinieerd (wat is ideologie?), en vooral de relatie tussen de begrippen is niet erg duidelijk. Het ontbreekt bij voorbeeld aan een duidelijke afbakening van het begrip politieke stroming. Hierdoor komt Van Putten soms in de problemen en spreekt hij zichzelf tegen. Politieke stroming duidt op vereniging van mensen rond bepaalde politieke ideeën, zegt hij op pagina 14. Op pagina 169 merkt hij echter vervolgens op, dat in een aantal politieke stromingen staatsburgers zijn verenigd die op andere wijze dan via een politiek beginsel met elkaar in relatie staan, namelijk via het christelijk geloof en/of het lidmaatschap van een van de christelijke kerken. Problemen ontstaan ook bij de bespreking van het fascisme en anarchisme. De schrijver vraagt zich af welke politieke ideeën kenmerkend zijn voor fascisme en anarchisme. Van

Putten komt er niet uit. Maar is het dan nog wel gerechtvaardigd te spreken van politieke stromingen in dezen?

Hoofdstuk 2 draagt als titel 'ideologie en samenleving: de maatschappij tussen 1850 en 1990'. Politieke stromingen komen tot stand en ontwikkelen zich tegen de achtergrond van specifieke historische omstandigheden. Het is daarom nuttig aandacht te besteden aan sociaal-economische of culturele omstandigheden, waar deze van invloed zijn geweest op de politieke ideeën binnen een bepaalde stroming. Helaas leent de aanpak van Van Putten zich hier slecht voor. In vogelvlucht bespreekt hij de economische, sociale, godsdienstige, en politieke ontwikkelingen in met name de westerse samenleving, sinds de tweede helft van de vorige eeuw. Omdat er niet een duidelijke koppeling wordt gelegd met de opkomst en ontwikkeling van de door hem besproken politieke stromingen, ontbreekt er een duidelijk selectie criterium voor de inhoud van het hoofdstuk. Daardoor gaat het hoofdstuk over alles en niets. Zo krijgt de opkomst en ontwikkeling van de verzorgingsstaat evenveel aandacht als de ontwikkeling van de vrijetijdsbesteding in de twintigste eeuw.

Mijn tweede algemene punt van kritiek heeft betrekking op een aantal keuzen die achterwege zijn gebleven. Een eerste keuze die niet wordt gemaakt, is die tussen een beschrijving van de politieke stromingen in Nederland en een beschrijving van politieke stromingen, in termen van algemene beginselen en vormgeving hiervan, in diverse landen. In de hoofdstukken over liberalen, democratisch-socialisten en christelijke stromingen ligt de nadruk op Nederland. Maar voor zover er ingegaan wordt op de algemene beginselen van deze stromingen, is de relatie met de ontwikkelingen in Nederland niet altijd duidelijk. Wat heeft bij voorbeeld Rousseau te maken met de ideeën van de Nederlandse liberalen? In de hoofdstukken over communisten en fascisten ligt de nadruk op ontwikkelingen in het buitenland. Niet alleen komt het communisme in de Sovjetunie in al zijn gedaanten aan bod, maar ook dat in China, Joegoslavië en Cuba. Als dit boek vooral over Nederland gaat, dan had de schrijver kunnen volstaan met een korte impressie van de ideeën van het communisme, zoals deze vooral in de Sovjetunie en China vorm hebben gekregen. Bovendien zou, duidelijker dan nu gebeurt, de vraag beantwoord moeten worden welke betekenis die ideeën hebben gehad voor de ontwikkeling van het Nederlandse communisme. Voor het hoofdstuk over het fascisme geldt iets dergelijks. Uitgebreid komen het fascisme in Italië en Duitsland aan bod. Maar wat dit alles te maken heeft met rechts-extremistische visies op de samenleving die in partijjes als de Volkspartij en de Centrum-Democraten opgeld doen, blijft duister.

Een tweede keuze die niet wordt gemaakt, is die tussen een empirische en een normatieve benadering. De opzet van het boek doet vermoeden dat Van Putten heeft gekozen voor een zuiver empirische benadering. Hij lijkt een feitelijke weergave te geven van het gedachtegoed binnen de verschillende stromingen. In diverse passages echter, klinkt zijn eigen mening door. Dit blijkt ondermeer uit de veelvuldige verwijzingen naar de ideeën van Banning, evenals de herhaalde aandacht die Van Putten vraagt voor de problemen van deze tijd, het milieu en de bewapening. De combinatie van christelijk socialisme en groen

denken vinden we het sterkst terug in de evaluerende beschouwingen van de verschillende stromingen. Volgens Van Putten worden in deze beschouwingen sterke en zwakke punten aangeduid met het oog op een beter begrip. Hiermee wordt de suggestie gewekt van een feitelijke evaluatie van de stromingen, wat onmogelijk lijkt. En inderdaad, vanuit persoonlijke ideeën over hoe de wereld in elkaar zou behoren te zitten, veegt Van Putten de vloer aan met de ideeën van de liberalen en omarmt hij sommige ideeën van de radicale alternatieven. De evaluerende beschouwingen dragen dan ook niet bij tot een beter begrip van de politieke stromingen, maar wel tot een beter begrip van de ideeën van Van Putten.

Er is natuurlijk niets op tegen, dat een schrijver van een boek over politieke stromingen blijf geeft van zijn eigen politieke sympathieën en antipathieën. Maar in een feitelijke beschrijving van politieke stromingen hoort dat tot een minimum beperkt te blijven. Daarnaast zou het voorkeur verdienen indien de schrijver, in een boek dat de suggestie wekt een objectieve weergave van de feiten te zijn, expliciet aangeeft waar hij overgaat tot een persoonlijke beoordeling van politieke ideeën.

Verder is er een onvoldoende duidelijke keuze gemaakt tussen beschrijving en verklaring. Vrijwel het gehele boek is beschrijvend van karakter. Alleen in het hoofdstuk over de fascistie gaat de auteur in op theorieën die een verklaring geven voor de opkomst van het fascisme. Het overzicht dat hij geeft, is kort en oppervlakkig en past niet in een overigens overwegend beschrijvend boek.

Ten slotte is de keuze tussen een beschrijving van historische ontwikkelingen en een beschrijving van meer recente ontwikkelingen achterwege gebleven. Het gevolg hiervan is dat de politieke geschiedenis vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw erg snel aan ons voorbij trekt, terwijl er tegelijkertijd onevenredig veel aandacht besteed wordt aan bij voorbeeld de ontwikkelingen in de Sovjetunie onder Gorbatsjov. Het gevaar van een beschrijving van ontwikkelingen die nog in volle gang zijn en waarvan de gevolgen nog lang niet duidelijk zijn, is dat het boek volgend jaar al is verouderd. Een boek dat een zo groot tijdvak omvat zou, mijn inziens, de meest recente ontwikkelingen buiten beschouwing moeten laten.

Het boek had aan kracht gewonnen wanneer op al deze punten wel duidelijke keuzen waren gemaakt, en wanneer de gevolgen hiervan consequent in het boek waren uitgewerkt.

In het slothoofdstuk pleit Van Putten voor een serieuze bezinning op de werkelijke problemen in onze samenleving. Het gekissebis tussen partijen moet maar eens uit zijn. Van Putten lijkt hier te ontkennen, dat iedere politieke partij vanuit een eigen visie op de samenleving (ideologie) opvattingen zal hebben over wat de werkelijke problemen zijn en in welke richting oplossingen gezocht moeten worden. Terwijl dit toch het uitgangspunt was van zijn boek over politieke stromingen!

A.M.B. Michels